

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до самостійної роботи
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія

ОДЕСА
ОНУ
2025

УДК 159.912.2(073)
M545

Укладачі:

О. І. Кононенко, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології факультету психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Л. В. Полещук, доктор філософії з психології, доцент кафедри соціальної психології факультету психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

Н. В. Родіна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри диференціальної і спеціальної психології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

М. К. Кременчуцька, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри диференціальної і спеціальної психології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано вченою радою факультету психології та соціальної роботи
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 5 від 13 грудня 2024 р.*

M545 **Методологія** та теорія психології [Електронний ресурс] : електрон. метод. рек. до самост. роботи для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. освіти спец. 053 Психологія / уклад. О. І. Кононенко, Л. В. Полещук. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. – 46 с. – 1,1 МБ.

Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» містять передмову, зміст самостійної роботи з дисципліни «Методологія та теорія психології», питання для самоконтролю знань, завдання, список літератури для роботи з науковими періоджерами.

Методичні рекомендації допоможуть у засвоєнні теоретичних знань, у розв'язанні низки завдань фундаментальної професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації, зокрема: опанування знань та практичних вмінь з предмету, формами, методами і засобами актуалізації отриманих знань, закономірностями їхнього професійного застосування.

УДК 159.912.2(073)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1	
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ	6
Тема 1. Загальне уявлення про методологію науки	6
Тема 2. Специфіка методології психології	8
Тема 3. Методологічні принципи психології	12
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2	
РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ	17
Тема 4. Методологія вітчизняних і зарубіжних підходів	17
Тема 5. Фундаментальні методологічні проблеми психології	23
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗДОБУВАЧАМ З ВИВЧЕННЯ КУРСУ	27
Методичні рекомендації здобувачам під час роботи на лекційних заняттях	27
Методичні рекомендації здобувачам під час роботи на семінарських заняттях	29
ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	30
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗДОБУВАЧАМ ПІД ЧАС САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	36
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ	39
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ	44

ПЕРЕДМОВА

Методологія психології – система знань про базові засади та структуру психологічної теорії, принципи й способи здобуття знань, які відображають психічну дійсність, а також система діяльності, пов'язана з обґрунтуванням програм, логіки, методів, оцінки якості дослідницької роботи.

Курс «Методологія та теорія психології» викладається здобувачам спеціальності 053 «Психологія» на четвертому курсі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, є обов'язковою компонентою в освітній програмі підготовки фахівців за спеціальністю 053 «Психологія». Навчальна дисципліна вивчає базові категорії і поняття науки психологія, основні методологічні проблеми психології як специфічної галузі наукового знання про її категоріальний апарат, методологічні принципи і ключові теоретичні проблеми. Вивчення курсу спрямовано на оволодіння ідеями і методами системного підходу в дослідженні психічних явищ та на узагальнення отриманих знань з багатьох психологічних дисциплін у наукову систему.

Мета вивчення курсу: формування у студентів світоглядної основи теоретичної та практичної діяльності майбутнього психолога на основі забезпечення методологічної та теоретичної грамотності, що відображається у розумінні ним специфіки методології науки та психологічної практики, її цілей та функцій, її співвідношення з філософською гносеологією, епістемологією та філософією науки.

Завдання дисципліни:

- опанування студентами системою знань про теоретико-методологічні основи психології – найважливіші вихідні теоретичні положення, позиції, категорії та їх суть, що покладаються в основу побудови психологічного дослідження та інтерпретації його результатів;
- аналіз когнітивного, соціально-психологічного та історичного векторів розвитку психології;
- вивчення провідних методологічних орієнтацій, підходів і методологування;
- ознайомлення з провідними парадигмами, парадигмальними підходами і методологемами класичних і некласичних напрямків психології;
- освоєння навичок побудови наукових теорій, висунення гіпотез та їх перевірки в дослідженні з метою оптимізації наукового мислення студентів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати:

- суть теорії та методології науки;
- основні напрямки сучасної методології психології;
- основні психологічні категорії та поняття;
- пояснювальні принципи у психології, що виходять з філософії;
- загальнопсихологічні пояснювальні принципи;
- конкретно-наукові пояснювальні принципи;
- методологічні підходи у психології (особистісний, діяльнісний, системний);
- ключові проблеми психології та підходи до їхнього вирішення;

вміти:

- аналізувати зміст робіт з методології науки та методології і теорії психології;
- розкривати суть основних понять та теоретичних положень, що вивчаються;
- користуватися основними психологічними категоріями та поняттями;
- пояснювати та використовувати основні принципи психологічної науки;
- пояснювати теоретико-методологічні положення, використовуючи набуті раніше знання з психології, добирати адекватні приклади тощо;
- працювати з літературними джерелами з психології: здійснювати інформаційний пошук, аналізувати теоретичний матеріал і здійснювати його узагальнення, формулювати висновки.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ

Лекційний матеріал

ТЕМА 1. Загальне уявлення про методологію науки

План:

1. Наука і її підстави. Відмітні ознаки науки.
2. Структура наукового знання.
3. Експеримент і теорія. Теоретичний і емпіричний рівень наукового знання.
4. Фундаментальне й прикладне наукове знання.

Основні поняття: *знання, наука, теорія, теорія пізнання, наукове пізнання.*

Наука – це сфера людської діяльності, результатом якої є нове знання про дійсність, що відповідає критерію істинності.

Основним змістом науки є теорія як система знань, яка виступає у формі суспільної свідомості і досягнень інтелекту людини. Ідеалом наукового пошуку вважається відкриття законів – теоретичне пояснення дійсності.

Наукове пізнання – це дослідження, яке характеризує своїми особливими цілями, завданнями, методами отримання і перевірки нових знань з метою оволодіти силами природи, пізнати закони розвитку суспільства і поставити їх на службу, впливати на хід історичних подій.

Теорія пізнання – це вчення про закономірності процесу пізнання навколишнього світу, методи і форми цього процесу, про істину, критерії і умови її доведення. Процес пізнання здійснюється від живого спостереження до абстрактного мислення і від нього до практики.

Мислення – це опосередковане і узагальнене відображення суттєвих властивостей, причинних і закономірних зв'язків між об'єктами і явищами.

Пізнання – це сукупність процесів, процедур і методів набуття знань про явища і закономірності об'єктивного світу.

Пізнання є багатоступеневим, складним, глибоко суперечливим процесом, у результаті якого з'являються уявлення і судження про сутність, правильність, достовірність.

Знання – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, адекватне її відображення у свідомості людини. Знання – це ідеальне відтворення у мовній формі узагальнених уявлень про закономірні зв'язки об'єктивного світу.

Функціями знання є узагальнення розрізнених уявлень про закономірності природи, суспільства і мислення; збереження в узагальнених уявленнях усього того, що може бути застосовано у практичній діяльності.

Основою, рушійною силою пізнання є практика, яка дає науці фактичний матеріал, що потребує теоретичного осмислення.

Пізнання виростає з практики, але потім саме спрямовується на практичне оволодіння дійсністю. Від практики до теорії і від теорії до практики, від дії до думки і від думки до дійсності – така загальна закономірність поведінки людини в навколишній дійсності.

Елементами процесу наукового пізнання виступають суб'єкт і об'єкт пізнання. Суб'єкт пізнання – це носій предметно-практичної діяльності, джерело пізнавальної активності, спрямованої на предмет пізнання. В якості суб'єкта пізнання може виступати як окрема людина (індивід), так і різні соціальні групи (суспільство у цілому).

Об'єкт пізнання – це те, на що спрямована практична і пізнавальна діяльність людини (суб'єкта пізнання). Об'єкт не тотожний об'єктивній реальності, матерії. Об'єктом пізнання можуть бути як матеріальні утворення (хімічні елементи, фізичні тіла, живі організми), так і соціальні явища (суспільство, взаємовідношення людей, їх поведінка). Результати пізнання (підсумки експерименту, наукові теорії, наука в цілому) також можуть стати об'єктом пізнання.

Емпіричний рівень – знання, зміст якого одержано переважно з досвіду (зі спостережень і експериментів), що піддається раціональній обробці та сформульовано науковою мовою.

Теоретичний рівень – знання, яке характеризується глибоким проникненням у сутність досліджуваного об'єкта, не тільки виявленням, але і поясненням закономірностей його розвитку і функціонування, побудовою теоретичної моделі об'єкта і її поглибленим аналізом.

Теоретичне знання включає систему понять, суджень, абстракцій, спеціальні й загальні теорії. Теоретичний рівень наукового пізнання не є тотожним поняттю «раціональний етап пізнання».

Контрольні запитання

1. Як співвідносяться між собою поняття «наукове пізнання» та «наукове знання»?
2. Розкрийте структуру (елементи) процесу наукового пізнання.

3. Охарактеризуйте основні рівні наукового знання.
4. Дайте характеристику основних форм наукового знання.
5. Назвіть основні етапи процесу наукового пізнання.
6. Назвіть критерії істинності наукового знання.
7. Дайте визначення і стисло характеристику поняттям «методологія», «онтологія», «епістемологія», «гносеологія».

ТЕМА 2. Специфіка методології психології

План:

1. Особливості психологічного знання.
2. Ненаукове та наукове психологічне знання.
3. Раціональна та емпірична психологія.
4. Психологія як сучасна наука.
5. Структура і специфіка психологічних теорій.
6. Практика і психологічна теорія

Основні поняття: *методологія, психологічне знання, наукове знання, емпірична психологія, раціональна психологія, теорія, практична психологія.*

Методологія – це:

- 1) вчення про систему понять та їх співвідношень;
- 2) система базисних принципів, методів, способів та засобів їх реалізації в організації і побудові науково-практичної діяльності.

Методологічний простір наукової психології можна представити через сукупність наступних щаблів.

- Онтопсихологічний щабель психологічного буття людини (онтопсихологія конкретної особистості).
- Практично-психологічний щабель розв'язання проблем особистості (практична психологія).
- Психолого-прикладний щабель удосконалення, формування, проектування діяльності особистості (прикладна психологія).
- Теоретико-психологічний щабель дослідження, пізнання закономірностей психіки, особистості (теоретична психологія).
- Загальнонауково-психологічний щабель пізнання особистості (міждисциплінарна психологія).
- Філософсько-психологічний щабель пізнання особистості через найбільш абстрактні категорії, закони, світоглядні проблеми (філософська психологія).

Психологічне знання розвивалося з доісторичних часів в магичній та міфологічній традиціях. Вперше як галузь наукового знання психологія постає у філософських вченнях античних мислителів. У працях європейських, арабських філософів та медиків розроблялись такі питання: природа сприйняття, структура психіки, природа афектів, психосоматика, процеси мислення, природа снів та марень, природа взаємин (любов, дружба, родинність) тощо. До сьогодні значний вплив на наукові уявлення про душу, психічний світ справляє розвиток суміжних наук (медицина, педагогіка) та людських практик (мистецтво, релігія, управління), які, у свою чергу, користуються досягненнями психології.

Особливістю психологічної науки є те, що в ній співпадає суб'єкт пізнання (хто пізнає) і об'єкт пізнання (що пізнається). Зокрема, об'єктом наукового пізнання стає і сам процес пізнання. Психологічні властивості і особливості людини знаходяться в безперервних змінах та розвитку, отже, це накладає відбиток на технологію проведення психологічних досліджень.

Психологічне знання є основою специфічних практик. Традиційно прикладною психологією називають галузі науки, орієнтовані на застосування психологічних знань у конкретних сферах діяльності (музична, політична психологія, психологія освіти або праці); практична психологія – це галузь знань та досліджень щодо форм та методів використання психологічних знань фахівцями-психологами (консультантами, тренерами). Практична психологія включає в себе психодіагностику, консультування, корекцію, психологічну допомогу.

Психологічне знання в широкому сенсі (як уявлення про душевні якості і принципи поведінки людей) не є прерогативою науки, воно буквально "розлите" в побуті людини, її соціальних практиках і художній творчості. У культурі одночасно присутня три форми психологічного знання: буденне, художнє і наукове.

Наукове знання, на відміну від буденного і художнього, виникає в результаті систематичного застосування наукових методів пізнання. Причому спосіб отримання знання являє собою його невід'ємну частину. Наукова психологія досліджує і пояснює як явні, широко поширені факти та явища, так і такі, що практично не спостерігаються в буденному житті феномени і ситуації; рухається по шляху усунення внутрішніх суперечностей, прагне бути зафіксованою в системі чітких, однозначно зрозумілих співтовариством вчених понять, передається через соціально нормовані технології.

Емпірична психологія (англ. *empirical psychology*) – слово "емпіричний" утворено від грецького слова "εμπειρία", що означає "досвід". Психологія, що заснована на досвіді і протиставляється раціональній психології, заснованій на умовиводі.

Емпірична психологія стояла на позиціях дуалізму, тобто ідеалістичного навчання про те, що світ складається з двох самостійних і не пов'язаних один з одним начал – духовного і матеріального.

Виникнення емпіричного напрямку в психології пов'язане з ім'ям англійського філософа Дж. Локка.

Емпірична психологія вважала, що психічні процеси за своєю природою недоступні об'єктивному спостереженню, що вони є методом наукового дослідження в природознавстві, що в психології можливо тільки внутрішнє спостереження, у процесі якого людина може спостерігати лише свої власні психічні переживання. Природно, що метод самоспостереження внаслідок свого суб'єктивного характеру не міг забезпечити побудову справді наукової психології.

Раціональна психологія – термін, введений Християном Вольфом, для позначення науки про душу, що оперує на відміну від емпіричної психології поняттями чисто душевних процесів і взаємозв'язків.

Сьогодні крім назви системи наукових знань слово "психологія" та його похідні вживаються щодо широкого спектру побутових, професійних, соціальних явищ:

- у побуті психологією називають світ переживань, мотивів, взаємин, тобто те, що є предметом психологічної науки і описується категорією психічне;
- навчальна дисципліна психологія викладається у всьому світі як майбутнім психологам, так і студентам суміжних дисциплін. В Україні з 1998 року психологія входить у навчальну програму середньої школи;
- про психологізм говорять у випадках, коли психологією пояснюють явища та факти (термін поширений у мистецтво- та правознавстві);
- на ринку послуг наявні пропозиції психологічних тренінгів, тестів, консультацій – практик, що часто не мають наукового підґрунтя, але "використовують бренд".

Психологія – наука про сукупність психологічних явищ та поведінку людини, вищих тварин, яка пояснюється на основі цих явищ.

Отже, об'єктом науки є людина, істота, наділена свідомістю та внутрішнім суб'єктивним світом (вивчення тваринної психіки належить, головне, біологічним наукам, і в психології такі знання використовуються як матеріал для порівняння).

У психології використовуються в цілому ті ж форми наукового пізнання, що і в інших науках: поняття, судження, умовиводи, проблеми, гіпотези, теорії. Кожна з них являє собою відносно самостійний спосіб відображення суб'єктом об'єкта, спосіб фіксації знання, що склався в ході розвитку загальнолюдської духовної діяльності.

У методології науки теорія розглядається як вища форма наукового знання. У науці виділяють два види теорій на основі того, яким чином вони були побудовані:

- Аксиоматичні або категорично-дедуктивні;
- Гіпотетико-дедуктивні.

В основі аксіоматичних теорій лежать формальні логічні вираження – аксіоми. Прикладом такої теорії є теорія особистісних конструктів Дж. Келлі.

Світоглядний центр психологічного знання утворюють теорії особистості, оскільки саме вони націлені на осягнення головного об'єкта психології – людини, взятої в усьому багатстві її буття в світі. Інші галузі психології, незважаючи на відому самостійність і предметну своєрідність, у цілому, є похідними від досліджень особистості. У першу чергу це стосується соціальної, вікової, диференційної психології, патопсихології, психології уваги, мислення, пам'яті, емоції і т. п., які розкривають окремі аспекти людського існування: його взаємини з іншими людьми, етапи формування особистості, типи особистості, порушення функціонування людини, специфіку окремих психічних діяльностей.

Психологічна практика сприяє збагаченню індивідуального досвіду, змінює рівень свідомості й характер потреб, впливає на вибір цінностей, ставлення до соціальних норм. Для цього спершу слід упредметнити (уречовити), об'єктивувати психологічний зміст суб'єкта (людини).

Практична психологія – це діагностико-корекційна та профілактична робота з окремими індивідами і групами осіб для відновлення та збереження психічного здоров'я.

Практична психологія – це галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої ситуації та індивідуальності людини або групи, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними і профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини.

Головна мета психологічної практики – надання людям психологічної допомоги. З цього випливає, що методи практичної психології спрямовані не стільки на вивчення, скільки на надання допомоги.

Передумови психологічних практик – це ті методологічні, теоретичні та інші уявлення і схеми дій, соціальні й особистісні потреби, різні ресурси, які ініціювали появу конкретної психологічної практики.

Відносно психологічної теорії психологічна практика виконує подвійну функцію. З одного боку, вона активно споживає наукові знання у вигляді психологічних законів, закономірностей, теорій і гіпотез, у вигляді результатів конкретних експериментів і методик. З іншого боку – практичні проблеми і досвід висувають перед наукою необхідність розв'язання експериментальних і

теоретичних питань. Таким чином, взаємозбагачення та взаємопроникнення наукової та практичної психології – необхідна умова прогресу психології взагалі.

Психологічна теорія повинна пояснювати:

- джерела реальних протиріч;
- підстави якісних перетворень у психічному розвитку людини;
- системний характер психічних явищ та їх детермінант;
- розглядати психічне в його складній динаміці.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття "Методологія психології".
2. Проаналізуйте відмінності між поняттями "методологія" та "метод".
3. Яка різниця між методологією та філософією?
4. Назвіть основні категорії психології.
5. Які ключові методологічні проблеми виокремлює С. Д. Максименко?
6. У чому відмінність між науковими та повсякденними психологічними знаннями?
7. Охарактеризуйте функції методології.
8. Назвіть основні шаблі методологічного простору психології.
9. Розкрийте значення терміна "Онтопсихологія конкретної особистості".

ТЕМА 3. Методологічні принципи психології

План:

1. Методологічні принципи в сучасній психології.
2. Принцип детермінізму.
3. Діяльнісний підхід в психології і принцип активності.
4. Принцип системності в психологічній науці.

Основні поняття: *принцип, детермінізм, розвиток, системність, холізм, елементалізм, відображення.*

Методологічними принципами психології є загально-філософські твердження, що, конкретизуючись, визначають предмет, стратегію і методи психологічних досліджень, а також вихідну позицію для інтерпретації одержаних результатів. Водночас свої методологічні засади має кожен напрям у психології. Від них залежать способи вирішення психологічних проблем.

Принцип – (від лат. *principium* – початок, основа) – основне вихідне положення якої-небудь теорії, вчення, науки, світогляду. У науці принципами називають загальні положення, яким повинні задовольняти наукові припущення, гіпотези або теорії.

Принципи відрізняються від законів природи тим, що їхнє формулювання загальніше, менш конкретне. Від аксіом принципи відрізняються тим, що обираються не довільно, а формулюються в процесі пошуку істини, а тому можуть виникати, змінюватися і застарівати. Водночас, принципи часто мають обмежені області застосування.

Серед методологічних принципів у вітчизняній психології насамперед виділяють такі:

- детермінізму;
- відображення;
- єдності психіки й діяльності;
- розвитку;
- системності.

Проте в різних джерелах число принципів варіюється від трьох до дев'яти. Так, наприклад, можна зустріти опис таких принципів, як єдність свідомості і діяльності, системно-діяльнісний, взаємодії зовнішніх впливів і внутрішніх умов, цілісності, особистісного і навіть принцип особистісно-діяльнісного підходу.

Принцип детермінізму. Детермінізмом називають вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок та взаємообумовленість явищ матеріального і духовного світу. Центральним ядром детермінізму є положення про існування причинності. М. Г. Ярошевський показує, що в історії наук про душу було п'ять основних варіантів вчення про детермінацію психічного.

Передмеханічний детермінізм найбільше розповсюджений в античній науці (Демокрит, Гіппократ).

Засновником механістичного детермінізму був Рене Декарт, який вважав, що властивості душі впливають із властивостей матеріальної системи.

Представники біологічного детермінізму сформулювали низку принципів, що перейшли до психології – гомеостаз, еволюційний принцип. Принцип гомеостазу знайшов у психології широке застосування, наприклад, у теорії інтелекту Ж. Піаже або психотерапевтичній концепції Ф. Перлза.

Біопсихічний детермінізм закладався у роботах І. М. Сеченова, пізніше він проявився в психоаналізі, гештальтпсихології та біхевіоризмі.

Соціопсихічний детермінізм визнає соціальну детермінацію психіки людини й існує в трьох варіантах:

- Ученнях про "колективних уявленнях" (Е. Дюркгейм);
- Вченні про породження актів свідомості в соціальному процесі, взаємодії індивідів (П. Жане, Дж. Г. Мід);
- Вчення про суспільно-історичну природу психіки, що формується у предметній діяльності (культурно-історична школа і діяльнісний підхід у вітчизняній психології).

Діяльнісний підхід в психології і принцип активності

Категорія активності може розглядатися в якості більш широкої, ніж категорія діяльності, хоча в німецькій класичній філософії вони були нерозривні і будувалися на матеріалістичному розумінні діяльності. Цей аспект – різноманіття діяльнісних підходів у філософії – розкривається в сучасній філософській літературі. Необхідно намітити представленість активності як пояснювального принципу в психології, оскільки ще зовсім недавно він не висувався у вітчизняній історії психології як самостійний, а лише висвічував деякі аспекти психологічного розуміння напрямків детермінації психічного, зокрема "внутрішніми умовами".

"Активність" у найбільш загальному плані може бути розкрита як сукупність обумовлених суб'єктом моментів руху, що забезпечують становлення, реалізацію, розвиток і перетворення діяльності.

Активність виступає як одна з конституюючих характеристик людської діяльності, що виражає її здатність до саморозвитку, саморуху через ініціювання суб'єктом цілеспрямованих творчих (тобто перетворюючих дійсність) предметних дій.

Роль принципу активності в загальнопсихологічному знанні була обґрунтована саме у вітчизняній культурно-діяльнісній школі. Таким чином, принцип активності можна розглядати як пов'язаний саме з реалізацією принципу діяльнісного підходу (і суб'єктно-діяльнісного) в психології.

Принцип відображення (він походить безпосередньо з ленінської теорії відображення), у найбільш жорсткій формі стверджує, ніби психічне не є саме по собі об'єктивним буттям, а просто віддзеркалює у свідомості буття зовнішній світ. Згідно з цим принципом всі психічні функції за своєю природою є відображувальними; психічне відображення має сигнальний характер (повідомляє суб'єкта про значущі для нього об'єкти за допомогою нейтральних подразників).

Цей принцип також можна розглянути на різних рівнях суб'єкта. На рівні організму психічне відображення забезпечує життєдіяльність суб'єкта, на рівні індивіда – привласнення соціального досвіду, на рівні особистості – творчість соціально значущих продуктів.

Відповідно до принципу єдності свідомості та діяльності психіка являє собою внутрішній план діяльності (життєдіяльності, засвоєння соціального досвіду, його виробництва – відповідно рівням суб'єкта).

Таким чином, можна говорити про принцип суб'єктної активності (або активності суб'єкта). Передусім суб'єкт розглядається як те, що протистоїть об'єктові, зовнішнім обставинам. Це означає, що ми маємо справу з людиною, яка перебуває у конкретних життєвих обставинах, які частково випали на її долю, а частково створені нею самою, і котра на основі власних можливостей буде свою поведінку.

Активність передбачає тісний зв'язок суб'єкта із простором і часом, наявність реальних або ідеальних продуктів цієї поведінки.

Принцип розвитку

Принцип розвитку в діалектико-матеріалістичному тлумаченні є таким: кожному рівню детермінації відповідає свій тип розвитку (як організм суб'єкт розвивається у процесі визрівання своїх психофізіологічних підструктур, як індивід – у процесі діяльнісного привласнення, як особистість – у процесі перетворюючої діяльності. Разом з тим мається на увазі, що організм, індивіда й особистість також пов'язує між собою певна лінія розвитку – як три послідовні якісні стадії. Цей розвиток не нагадує саморозгортання психічної сутності, він є похідним від розвитку біологічної та соціальної систем.

Принцип розвитку пов'язаний з прийняттям генетичної точки зору на предмет вивчення. Психологічні теорії використовують при цьому уявлення про філогенез, онтогенез та актуалгенез.

Принцип розвитку реалізується і в дослідженнях психіки дорослої людини, зокрема на рівні мікрогенетичного аналізу. Виділення мікроетапів у розгортанні психічних процесів реалізує підхід, що розкриває функціональне становлення, тобто їх актуалгенез. Розкриття недостатності апеляції до принципу зворотного зв'язку, що детермінує роль різного роду (і рівня) передбачень, динаміка новоутворень (смыслового, цільового, операціонального рівнів) – це суттєві завоювання вітчизняної психології в конкретизації принципу розвитку у вивченні мислення.

Системно-структурний принцип представляє психіку як систему взаємопов'язаних елементів; особливий акцент робиться на відкритість системи: взаємодія із біологічною системою (на рівні організму); із соціальною системою (на рівні індивіда); із культурно-історичними цінностями суспільства (на рівні особистості).

Системність – пояснювальний принцип наукового пізнання, що вимагає досліджувати явища в їх залежності від внутрішньо пов'язаного цілого, яке вони утворюють, набуваючи завдяки цьому властиві цілому нові ознаки.

Важливий постулат принципу системності в психології полягає у тому, що всі психічні процеси організовані в багаторівневу систему, елементи якої набувають нової властивості, що задаються її цілісністю.

Системний підхід як методологічний регулятор не "винайдений" філософами. Він направляє дослідницьку практику (включаючи лабораторну, експериментальну роботу) реально, перш ніж був теоретично осмислений. Самі дослідники природи виділяли його в якості одного з тих робочих принципів науки, оперуючи якими можна виявити нові феномени, прийти до важливих відкриттів.

Принцип системності в образі гомеостазу виявився вельми продуктивним не тільки у фізіології, але й в інших науках: у вченні про біоценози (сукупності живих організмів, що населяють дану ділянку суші або водоймища), генетиці, кібернетиці, соціології та психології. Принцип системності не вичерпується гомеостазом, хоча і служить одним з його важливих, евристичних сильних втілень. Психічна організація – це системний об'єкт, що живе сам по собі, незалежно від його пізнаності. У багатовіковій еволюції наукової думки виникали різні теоретичні конструкти, що пояснюють, як ця організація влаштована, з яких частин складається, як вони між собою пов'язані, як сполучення працюють і т. д.

Джерелом розвитку є суперечливості між різними вимірами, рівнями організацій, властивостями або функціями одного і того ж цілого. Психічний розвиток представляє собою поліморфний процес, що включає прогресивні і регресивні якісні утворення, можливість стагнації і тупикових ліній руху. Це не лише народження нового, але й трансформація чи руйнація неефективних форм психічної організації і поведінки людини. Джерело розвитку, шляхи, засоби і форми його здійснення носять системний характер. Зворотною стороною психічного розвитку виступає закономірний рух системи: зміна складу, структури і способів детермінації психіки та її компонентів.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття "принцип".
2. Проаналізуйте відмінності між попередниками принципу системності.
3. Яка різниця між холізмом та еkleктизмом?
4. Які існують погляди на принцип детермінізму?
5. У чому відмінність між класичним і посткласичним етапами розвитку науки?
6. Назвіть можливі причини зародження системного підходу.
7. Охарактеризуйте особливості впровадження принципу системності в різних психологічних школах і концепціях.
8. Розкрийте значення терміну "відображення".

МОДУЛЬ 2. РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Лекційний матеріал

ТЕМА 4. Методологія вітчизняних і зарубіжних підходів

План:

1. Методологічна криза в психології.
2. Природничо-наукова парадигма.
3. Гуманітарна парадигма.
4. Суб'єктно-вчинкова парадигма в психології.
5. Класична і неklasична психологія.
6. Постнеklasична парадигма в психології.

Основні поняття: *криза в психології, парадигма, суб'єкт, суб'єктність, вчинок, особистість, активність, класична психологія, постнеklasична психологія.*

Здійснюючи аналіз кризи у психології, заглиблюючись у методологічні підвалини науки, багато авторів звертаються до поняття "парадигма", зазначаючи значні розбіжності у баченні представників різних психологічних шкіл та напрямків цього основоположного для кожної науки концепту.

Від античних часів під парадигмою розуміли першообраз, взірць зі світу ідей, відповідно до якого Деміург творить світ суцього. У сучасному сенсі термін "парадигма", введений американським фізиком та істориком науки Томасом Куном, означає те, що об'єднує членів наукової спільноти, і, навпаки, наукова спільнота складається з людей, що визнають певну парадигму. Іншими словами, парадигма – це визнаний науковою спільнотою звід правил (принципів) і тверджень (аксіом), що поєднують у єдину схему увесь процес отримання наукового знання від етапу постановки проблеми до її вирішення.

Проблема визначення парадигми у психології, як і в будь-якій іншій галузі наукового знання, є першочерговою і надважливою.

Психологічна наука вступила у XXI століття, пишаючись власними досягненнями та очікуючи на подальші перспективи розвитку. Сучасна психологія успішно здійснює теоретичні розвідки, провадить емпіричні дослідження, широко застосовується у найрізноманітніших сферах життєдіяльності людини. Поглиблюється двоєдиний процес диференціації та інтеграції різних психологічних дисциплін. Посилюється зв'язок психології з

іншими галузями гуманітарного та соціального знання: культурологією, етнологією, антропологією, соціологією, історією, народознавством, етикою, естетикою, релігієзнавством та ін.

Отже, переможний поступ і значні досягнення психологічної науки та практики сьогодні є незаперечним фактом. Водночас, успішність психології не є свідченням відсутності проблем та невирішених завдань. Адже криза, яка існує у психології з позаминулого століття (кінця XIX ст.) наявна і зараз.

Характеристика кризового стану психології зазвичай зводиться до декількох основних ознак:

1. Невизнання психології наукою через відсутність як у минулому, так і в теперішньому у психологічної науки єдиної парадигми і методології (інакше кажучи – проголошення відсутності такої науки як психологія в принципі).
2. Прірва між теорією психології та її практикою. Адже психологічна практика, високо затребувана сучасністю, стрімко виривається вперед, напрацьовуючи великі масиви емпіричних даних, які теорія не завжди спроможна пояснити і структурувати.
3. Численна кількість альтернативних шкіл, напрямків, течій, теорій та систем у психології. При цьому, кожний напрям має свої принципи, постулати, що часто є неформалізованими і не мають чіткого формулювання; власний термінологічний апарат або ж особливе, осібне розуміння загально-психологічної термінології.
4. Відсутність єдиного понятійного словника, єдиної, однозначної і чіткої мови у психології.
5. Відсутність критеріїв істинності та хибності вчень. Звідси – відсутність спадкоємності у розвиткові наукового знання, виникнення нових теорій не на еволюційній основі – як в інших науках – а методом розгалуження, ділення, створюючи паралельні світи психічної реальності.

Зв'язок психології з природничими науками цілком очевидний. Найбільш явний зв'язок – з біологічними науками. Так, на біогенетичному принципі З. Фрейд заснував позначення етапів індивідуального розвитку, знаходячи їх аналоги на різних рівнях тваринного світу. Одним з авторитетних напрямів сучасної біології є етологія – наука про поведінку тварин, яка розглядає співвідношення вродженої інстинктивної поведінки і впливу середовища; ця наука поширює свої принципи і на людину в пошуках біологічних витоків її соціальної поведінки, зокрема агресивності (один із засновників етології – австрійський вчений Конрад Лоренц). Проблема співвідношення вродженого і набутого – одна з центральних у психології, у зв'язку з чим для неї важливі і дані генетики, що надають матеріал щодо механізмів успадкування певних задатків,

схильності до психічних захворювань та ін. Прикордонна з генетикою область психології – психогенетика, що виявляє роль генотипу і середовища у формуванні індивідуальних особливостей людини.

Однак не менш сильний зв'язок психології з науками гуманітарними. Переважно це співвідноситься з тими галузями психологічного знання, які пов'язані з людською особистістю.

З історією психологію зближує інтерес до особливостей душевного вигляду людини в різні історичні епохи і в різних культурах (особливості особистості, світосприйняття, мислення, формування еталонів поведінки, взаємин, особливості складних груп і т. д.) – вони виступають предметом історичної психології.

З соціологією – наукою про соціальні системи і процеси – психологія пов'язана через вивчення закономірностей взаємодії особистості та її соціального оточення, внутрішньогрупових і міжгрупових відносин.

Одна з провідних галузей психології – соціальна психологія, що вивчає психологічні особливості людини, зумовлені її існуванням у групі, і характеристики самих груп.

Природничо-науковій парадигмі майже відразу почала протистояти психологія "розуміння" (гуманістична психологія), обстоюючи інтереси практики, ідею неповторності особистості. Гуманістична орієнтація, реагуючи на цю потребу, вимагає залучення ціннісних суджень до сфери наукового дослідження.

Прихильники гуманістичної орієнтації переконані, що наука про людину не може обійтися без ціннісних суджень. Визнання дослідником певних цінностей робить інтерпретацію отриманих даних осмисленою, дає змогу врахувати моральний і духовний контекст особистісних феноменів.

Найважливішими характеристиками гуманізму є:

1. Наявність особливого онтологічного статусу, притаманного людській природі. Знання про людину має бути окремим і не підлягати редукції, людський досвід має бути первинним.
2. Цінність, яка вважається притаманною індивідові, й повага до свободи та гідності особи як база для інших цінностей і прав.
3. Наголошення на символічному вираженні людського вираження у тих чи інших соціальних і культурних контекстах.

Гуманістична психологія – один із напрямків сучасної психології, орієнтований на вивчення смислових структур людини. У гуманістичній психології основними категоріями виступають: вищі цінності, самоактуалізація особистості, творчість, любов, свобода, відповідальність, автономія, психічне здоров'я, міжособистісні стосунки.

Головним визначальним складовим елементом, носієм активності є суб'єктна позиція, суб'єктне ставлення, при цьому слід розрізнати "суб'єктне і суб'єктивне".

З точки зору В. О. Татенко, під суб'єктивним може розумітись усе те, що задає якісну визначеність життя конкретного суб'єкта. Це можуть бути суб'єктивні ідеї, смисли, судження, оцінки, погляди, точки зору, інтенції та потенції, потреби і здібності. Отже, суб'єктивне – це цілісна онтологічна характеристика буття людини і є змістовно-дійовою характеристикою активності, що підкреслює інтенціональність суб'єкта або соціальний, діяльнісно перетворюючий спосіб буття людини. Поняття "суб'єктності" відображає, перш за все, авторський характер активності людини як суб'єкта і розкривається в таких термінах як вільний, самостійний, авторський, творчий, оригінальний. Це змістовно-дійова характеристика активності, котра підкреслює інтенціональність діяча-суб'єкта.

Суб'єктність – це постійне прагнення людини до все більшої своєї усвідомленої спонтанності у виборі і реалізації тієї або іншої трудової діяльності через психологічне освоєння навколишнього, що зменшує його залежність від світу і розширює можливості повноцінної взаємодії зі світом.

Суб'єктна активність визнається В. О. Татенком в якості основної детермінанти розвитку, а вплив середовища і біологічні фактори відносяться лише до умов розвитку.

Для вченого суб'єкт – "це істота, що самоінтегрується, самостійно, вільно і творчо здійснює свою життєдіяльність і в цій якості розвивається протягом життя у формі особистості, індивідуальності як специфічно людських стосунків". Як суб'єкт, людина вирішує такі задачі: 1) пізнання й перетворення свого зовнішнього світу; 2) пізнання й перетворення свого внутрішнього світу; 3) пізнання й розвиток себе як суб'єкта власного психічного життя і свого буття взагалі.

На думку В. О. Татенко "суб'єктна парадигма в сучасній психології дає змогу креативно диференціювати й інтегрувати різні напрями психологічної науки, орієнтує на дослідження людини як цілісної, активної автономної істоти, інтегрованої на рівні свідомості й діяльності, свідомого і несвідомого, форми і змісту психічного життя, суперечливої єдності тіла, душі і духу, індивідуального і суспільного, біологічного і соціального в динаміці їхнього взаємозв'язку".

Внутрішній зв'язок суб'єктності і вчинковості виявляється в тому, що людина-суб'єкт в якості особистості, індивідуальності виступає носієм, автором і регулятором учинкової активності, рушійною силою її розвитку.

У сучасному пізнанні на зміну системній логіці дослідження приходить мережева, позитивізм змінюється герменевтикою, а класична і некласична

раціональності поступаються місцем постнекласичній раціональності. Зарубіжні автори спробували знайти методологічні орієнтири для розвитку психології, звернувшись до філософських шукань постмодернізму. Постмодернізм приніс в психологію принцип "методологічного сумніву".

Предмет психології – психіка як складна система, що саморозвивається – повинен виступити в багатстві її зв'язків з біологічним і з культурним світами.

Отже, шляхами подолання методологічної кризи у вітчизняній психології стають концепції комунікативної і постнекласичної раціональності.

Перехід до некласичної картини світу – це відмова від ідеї вічних і непорушних істин, покладеної в основу закону.

Некласична наука (некласичне природознавство) – система знань і способів їх отримання, що ґрунтується на уявленнях, що сам процес і продукти пізнання неможливо абстрагувати від процедур і засобів (включаючи наукові теорії), за допомогою яких ми пізнаємо світ. Не існує "чистих" фактів як таких: якщо у факті немає місця самому суб'єкту пізнання, то це не науковий факт.

Таким чином, людина розглядається як суб'єкт пізнавальної активності, а наукова картина світу є сукупністю всіх властивостей, що виявляються світом у ході пізнавальної взаємодії із суб'єктом пізнання. В некласичному природознавстві предмет і метод не відокремлені один від одного; предмет не існує до того, як він починає вивчатися.

До некласичних підходів в психології відносяться ті підходи, які намагаються відійти під природничо-наукової парадигми, замінити її або протиставити себе їй. Мова йде про гуманітарний підхід у психології, який пов'язує з наступними особливостями:

1. Активне включення в розгляд соціально-історичного, культурного контексту, розгляд людини не як речі серед речей, а як індивіда, вкоріненого в світ культури, з яким він взаємодіє та з якого він себе будує. Гуманітарна (некласична) психологія розглядає особистість не як природний, а як культурний, штучний об'єкт, як витвір.
2. Розгляд особистості як творця цього витвору, активного суб'єкта, що не лише формується ззовні чи всередині раніше закладеними програмами, але й такого, що здатен до самодетермінації, самотворення.

П'ять ознак класичної психології вказуються авторами, які виступили в психології проти заданих нею обмежень: сцієнтизм як вузько зрозуміла науковість (так, психоаналіз не стільки наука, скільки мистецтво тлумачення), універсалізм (пошук загальних законів), індивідуалізм, механістичне розуміння каузальності в поділі зовнішнього-внутрішнього і суб'єктивного-об'єктивного.

Виникнення так званих неklasичних ситуацій – більш суворий критерій, важливий аспект виявлення тих особливих ситуацій у психології, які свідчать про неможливість побудови переходів від теорії до емпірії в рамках класичного детерміністичного і "об'єктного" ставлення до людини .

Найбільш продуктивний шлях може полягати у виявленні підстав, які можуть бути розглянуті як подолання тієї чи іншої психологічної концепції класичного (новоєвропейського) шляху пізнання. Але для цього необхідно і чітко виділення критеріїв новітніх (неklasичних або постнеklasичних) схем мислення в побудові досліджень, пов'язаних з критеріями того, як розуміється в різних парадигмах науковість пізнання.

Сучасне науково-філософське розуміння соціокультурних, економічних і біологічних процесів знаходить своє вираження в постнеklasичній парадигмі, яка є результатом синтезу постнеklasичної науки, глобалістики та постмодерністського образу реальності, характерного для кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Постнеklasична наука тяжіє до принципів вірогідності, поліваріантності, нестабільності. Вона є своєрідним "третьим етапом" у дослідженні світу. У порівнянні з "класичною" наукою, "постнеklasика" відмовляється від жорсткої лінійної детермінації всіх процесів і принципів "класичної раціональності" ХVІІ–ХVІІІ століть. Розуміння істини як процесу пасивного відображення характеристик об'єкта замінюється "неklasичною раціональністю" Ейнштейна-Бора, що постулює динамічний характер зовнішньої реальності, залежної від системи відліку, позиції суб'єкта і його властивостей. У постнеklasичному знанні цей принцип посилений ідеями самоорганізації і саморозвитку в складних системах різної природи – від біофізичних до соціально-економічних. Тим самим, "постнеklasика" – це якісно новий, інтерактивний стан людського знання, специфічна міждисциплінарна методологія якого заснована на синергетичному фундаменті "нелінійності", запропонованому І. Пригожиним – Г. Хакеном.

Отже, новий тип знання відрізняється від неklasичної науки за двома основними параметрами: об'єкт / предмет і тип раціональності. За першим – постнеklasична наука відрізняється тим, що досліджує не тільки складно організовані, але й надскладні системи, відкриті і здатні до самоорганізації. Її об'єктом стають і "людиновимірні" природні комплекси, невід'ємним компонентом яких виступає людина. За другим параметром постнеklasична наука відмінна від попередньої тим, що співвідносить знання про об'єкт не тільки із засобами пізнання, як це було притаманне неklasичній науці, а й з ціннісно-цільовими структурами діяльності.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття "парадигма".
2. Назвіть базові парадигми психології.
3. Виділіть основні ознаки методологічної кризи в психології.
4. Здійсніть порівняльний аналіз основних парадигм у психології.
5. Назвіть основні положення гуманістичної психології.
6. Розкрийте сутність поняття "інтеріоризація."
7. Дайте визначення поняття "суб'єктність".
8. Назвіть можливі причини виникнення нової наукової парадигми.

ТЕМА 5. Фундаментальні методологічні проблеми психології

План:

1. Проблема об'єктивного методу в психології.
2. Психофізична і психофізіологічна проблема в психології.
3. Проблема одиниць аналізу психіки.
4. Проблема біологічного та соціального.

Основні поняття: *метод, проблема, паралелізм, психіка, особистість, індивід.*

Об'єктивний метод (у психології) – це: у широкому сенсі: сукупність загальних шляхів, засобів і вимог до психологічного дослідження, що забезпечують максимальну однозначність і надійність одержуваних результатів; у вузькому сенсі об'єктивний метод протиставляється інтроспекції – і позначає способи вивчення зовнішніх реакцій, які піддаються реєстрації випробовуваних.

Група методів об'єктивної психології затребувана більше всього при організації психологічних досліджень. Основними методами групи по праву визнані спостереження і експеримент. До допоміжних науково-дослідних методів належать: тестування, опитування, аналіз продуктів діяльності. Широке застосування в психології знайшли також методи математичного моделювання та статистичний аналіз.

Сучасна психологія використовує широкий арсенал методів. Важливо при виборі конкретного методу визначити пріоритетність досліджуваного питання. Методи самі по собі не хороші, не погані, однак вони можуть бути більш або менш корисними при відповіді на поставлені питання. Метод або комбінація використовуваних методів повинні бути відібрані так, щоб перевіряти

достовірність гіпотези, теорії для конкретної ситуації. Дослідник повинен оперувати точними відомостями про змінні і досліджувані факти, їх групування, вибрати метод дослідження і володіти ним, вивчити можливі помилки, що виникають внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин.

Проблема співвідношення душі і тіла, мозку і психіки має давню історію, певні пізнавальні традиції і не таке вже й велике число варіантів рішення. Перш за все, необхідно внести термінологічну ясність у співвідношення понять "психофізична проблема" і "психофізіологічна проблема". У літературі можна зустріти різні трактування співвідношення цих понять.

Спочатку проблема ставиться як співвідношення між тілом і душею і вирішується в області філософії. Різними аспектами цієї проблеми є співвідношення між сутностями душі і тіла, їх взаємозв'язок, первинність тощо. М. Г. Ярошевський відзначав, що філософи вирішували завдання включення душі в загальну картину світобудови. У такому вигляді проблема отримала назву психофізичної.

Відомо кілька варіантів вирішення даної проблеми. Один з них – психофізіологічний паралелізм. Суть його полягає в протиставленні незалежно існуючих психіки і мозку (душі і тіла).

Психофізіологічний паралелізм обходить стороною очевидні факти впливу психічного стану людини на фізичний (наприклад, виникнення психосоматичних захворювань або зцілення словом від тілесних недуг) і ігнорує вплив фізичного стану людини на психічний.

Інша точка зору на проблему – психофізіологічна відповідність або психофізіологічна ідентичність. Прикладом такого підходу є відома метафора: "Мозок виробляє думку, як печінка – жовч". Такий підхід є крайньою формою фізіологічного редукціонізму.

Третій компромісний варіант вирішення проблеми – психофізіологічна взаємодія. Припускаючи, що психічне і фізіологічне мають різні сутності, цей підхід допускає певну ступінь взаємодії і взаємовпливу. Психологічна взаємодія являє собою варіант паліативного, тобто часткового вирішення проблеми, оскільки лише відсуває неминуче виникнення питання про співвідношення психічних і фізіологічних процесів.

Проблема одиниць аналізу є однією із найбільш актуальних методологічних проблем будь-якої науки і, зокрема, психології. Усвідомлене виділення одиниць аналізу – це початок систематичної побудови теорії і ознака методологічної зрілості того чи іншого напрямку в науці.

Одиниця аналізу психіки – передбачуване структурне або функціональне психічне утворення, що виступає як мінімальний вихідний елемент психічного і зберігає основні властивості останнього. На різних етапах розвитку психології, в

різних психологічних школах як одиниці аналізу психіки виступали: відчуття, сприйняття, уявлення, ідея; рефлекс, реакція, поведінковий акт; співвідношення фігури і фону; проба і перевірка; ситуація; схема; дія; операція (зворотна дія); функція; функціональний блок; установка, образ, мотив, значення, ставлення та ін.

У психології проблема виділення одиниць аналізу психіки вирішувалась по-різному. В асоціативному напрямку пропонувалось у якості одиниці – асоціації, в реактології та рефлексології – відповідно, реакція та рефлекс, в біхевіоризмі – поведінковий акт. В необіхевіоризмі ця проблема була однією із центральних для Є. Толмена, який доповнив схему стимул-реакція проміжними змінними. Свій підхід Толмен назвав молярною теорією. В теорії Жана Піаже в якості одиниці виступає інтелектуальна операція.

Складнощі виділення одиниці аналізу психіки пов'язані із тим, що існує нечіткість визначення онтологічного і гносеологічного статусу одиниць аналізу, відсутні чітко сформовані вимоги до одиниць аналізу як основи для теоретичної реконструкції психічної реальності.

Окремо слід зазначити, що в науковій психології з метою пояснення складних психічних явищ існують спроби зведення їх до більш простих. Побудова таких способів пояснення носить назву наукового редуccionізму. У психологію часто залучаються пояснення та теоретичні об'єкти (одиниці аналізу) з інших наук. До редуccionізму найчастіше призводять спроби будувати пояснення психічних явищ засобами якоїсь однієї науки без урахування онтологічної специфіки психічних явищ. Особливості існування (онтології) психічних явищ розглядаються в рамках питання про предмет психології. Перші способи онтологічного представлення психічних явищ носили феноменологічний характер і визначали психіку через поняття "душа", а пізніше – через поняття "свідомість", "свідомий досвід". Досвід, який даний суб'єкту в самоспостереженні у формі відчуттів, уявлень, переживань, думок, розглядався як онтологія психічних явищ.

Відповідь на питання про онтологічну сутність психічних явищ міститься у функціональному визначенні. Психіка – це система функцій живого організму, які закладаються у філогенезі, але змістовно наповнюються і розвиваються протягом онтогенезу в процесах активної взаємодії з предметним світом, у процесах реалізації операцій, дій, діяльностей.

Таким чином, онтологічними формами психічних явищ визнаються всі зовнішні орієнтовні і дослідницькі форми активності живих організмів, які у людини можуть набувати характеру опосередкованих знаряддями і знаками, цілеспрямованих рефлексивних розумових форм орієнтованих дій. Такі форми розумових дій, у міру їх формування у людини в онтогенезі, починають складати

різноманіття феноменології. Таким чином, феномени отримують пояснення через механізм перетворення орієнтовних компонентів предметно-практичних дій в індивідуальні, опосередковані знаково-символічними засобами, рефлексивні розумові дії. Процеси формування розумових дій, включаючи і формування феноменів, забезпечуються психологічним механізмом інтеріоризації, закономірності якого завжди знаходилися в центрі досліджень вітчизняної психології.

Проблема співвідношення біологічного і соціального в особистості – одна з центральних проблем сучасної психології. В історії розвитку психології як науки розглядалися практично всі можливі зв'язки між поняттями "психічне", "соціальне" і "біологічне". Психічний розвиток трактувався і як повністю спонтанний процес, який не залежить ні від біологічного, ні від соціального; і як похідний тільки від біологічного чи тільки соціального розвитку; і як результат їх паралельної дії на індивіда тощо. Можна виокремити кілька груп концепцій, які по-різному розглядають співвідношення соціального, психічного і біологічного.

У концепціях, в яких доводиться спонтанність психічного розвитку, психічне розглядається як явище, повністю підпорядковане своїм внутрішнім законам, жодним чином не пов'язане ні з біологічним, ні з соціальним. Людський організм є лише тією оболонкою, яка містить психічну діяльність. Такі погляди найчастіше зустрічаються в тих авторів, які доводять божественне походження психічних явищ.

Чинники, які визначають характер розвитку індивіда, мають системний характер і відзначаються динамічністю, тобто відіграють на кожному етапі різну роль. При цьому вони містять як соціальні, так і біологічні детермінанти. Спроба представити ці детермінанти як суму двох паралельних або взаємопов'язаних рядів, що визначають характер психічного розвитку індивіда, – це досить грубе спрощення, яке викривляє суть справи. Навряд чи існує який-небудь універсальний принцип організації взаємозв'язку психічного і біологічного. Ці зв'язки багатопланові та багатогранні. Біологічне може виступати по відношенню до психічного як деякий його механізм, як передумова розвитку психічного, як зміст психічного відображення, як чинник, що впливає на психічні явища, як причина окремих актів поведінки, як умова виникнення психічних явищ тощо. Ще більш багатогранними є зв'язки психічного і соціального.

Контрольні питання

1. Назвіть об'єктивні методи в психології.
2. Дайте визначення експерименту як методу дослідження в психології.
3. Назвіть та охарактеризуйте основні етапи проведення експерименту.

4. Опишіть значення психофізіології для психологічної науки.
5. В чому полягають складнощі виділення одиниці аналізу психіки?
6. Охарактеризуйте особистісний смисл як одиницю аналізу психіки.
7. Дайте визначення поняття "редукціонізм".
8. В чому полягає проблема біологічного та соціального в психології?
9. Назвіть ознаки особистості та її відмінності від індивіда.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗДОБУВАЧАМ З ВИВЧЕННЯ КУРСУ «МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ»

Методичні рекомендації здобувачам під час роботи на лекційних заняттях

Основу теоретичного навчання здобувачів становлять лекційні заняття. Вони дають систематизовані знання про найскладніші та актуальні проблеми психології та основ професійної діяльності психолога.

На лекційних заняттях особлива увага приділяється не тільки засвоєнню здобувачами досліджуваних питань, але і стимулюванню їх активної пізнавальної діяльності, творчого мислення, розвитку наукового світогляду, професійно-значущих властивостей і якостей. Лекції з навчальної дисципліни «Методологія та теорія психології» проводяться, як правило, як проблемні в формі діалогу (лекції-дискусії, з використанням інтерактивних технологій).

Задля полегшення сприйняття, розуміння та запам'ятовування матеріалу, що викладається, надаються додаткові пояснення із наведенням прикладів, висвітлюються наявні міждисциплінарні зв'язки з іншими галузями психологічної науки: історією психології, загальною психологією тощо.

В процесі роботи на лекційних заняттях необхідно синхронно фіксувати у власних конспектах схеми, таблиці та рисунки, які коментує та пояснює викладач. Лекційне заняття є змістовною, проблемною, діалоговою, цікавою та ефективною формою проведення навчального заняття, відрізняється новизною розгляду навчальних питань.

Основна мета лекцій – зацікавити студентів, пояснити вузлові і проблемні питання, основні поняття, закономірності, тенденції. Лекції дають основні спрямування у вивченні дисципліни з врахуванням останніх досягнень науки. Вони є установкою для подальшої самостійної роботи студентів з літературою, довідниками. Слухання і конспектування лекцій – це активне і творче усвідомлення навчального матеріалу, яке мобілізує увагу, виробляє

навички письмового викладу матеріалу, сприяє його закріпленню. Найважливіші висновки, положення і визначення можна записувати дослівно, але в цілому зміст лекції необхідно викладати своїми словами. Самостійне формулювання сприяє глибшому засвоєнню матеріалу. Записи слід вести в окремому зошиті, кожна лекцію починати з нової сторінки, зазначати номер лекції, тему, план, літературу, залишати поля для уточнення, додаткової інформації. Таблиці, схеми, графіки, формули, які використовує викладач, необхідно перенести в зошит.

Перелік основних правил конспектування лекцій:

1. Уважне слухання і конспектування лекцій передбачає інтенсивну розумову діяльність студента. В процесі слухання ви повинні розібратися в тому, що викладає лектор; обміркувати сказане ним; пов'язати нове з тим, що вам вже відомо по даній темі з попередніх лекцій, прочитаних книг і журналів. Те, що дійсно уважно прослухано, продумано і записано на лекціях, стає вашим надбанням, входить в ваш освітній фонд.
2. Слухаючи лекції, треба прагнути зрозуміти мету викладу, вловити хід думок лектора, логічну послідовність викладу, зрозуміти, що хоче довести лектор. Треба відволіктися при цьому від сторонніх думок і думати тільки про те, що викладає викладач. Короткі записи лекцій, конспектування їх допомагає засвоїти матеріал. Увага людини дуже нестійка. Потрібні вольові зусилля, щоб вона була зосередженою. Систематично контролюйте себе в цьому відношенні, коли слухаєте лекції.
3. Встановлено, що конспектування лекцій має велике освітнє і виховне значення для слухачів; воно розвиває розум, збагачує науковими даними, сприяє закріпленню знань в пам'яті, озброює необхідними вміннями та навичками.
4. Запис лекцій рекомендується вести по можливості власними формулюваннями. Конспект краще підрозділяти на пункти, параграфи. Принципові місця, визначення, формули слід супроводжувати зауваженнями: «важливо», «особливо важливо», «добре запам'ятати» і т.п.
5. Працюючи над конспектом лекцій, завжди слід використовувати не тільки підручник, але і ту літературу, яку додатково рекомендував лектор. Тільки така серйозна, кропітка робота з лекційним матеріалом дозволить кожному студенту оволодіти науковими знаннями і розвинути в собі задатки, здібності, обдарування.
6. Розробіть свою власну систему складання конспектів і постійно вдосконалюйте її! При складанні витягів доцільно послідовно дотримуватися освоєної системи. На цій базі можна скласти свій архів або картотеку важливих спеціальних публікацій з предметів.

Методичні рекомендації здобувачам під час роботи на семінарських заняттях

За найбільш актуальними питаннями навчальної дисципліни «Методологія та теорія психології» проводяться семінарські заняття. Їх головним завданням є поглиблення та закріплення теоретичних знань у здобувачів, формування і розвиток у них умінь і навичок застосування знань для успішного вирішення прикладних психологічних завдань.

Готуючись до практичного заняття чи семінару, необхідно прочитати лекцію, відредагувати текст, виписати визначення, формули, вивчити матеріал. Активна робота на лекціях, хороший конспект полегшать розуміння та засвоєння матеріалу. Однією з форм самостійної роботи є підготовка до семінарів і практичних занять, завдання яких полягає в тому, щоб закріпити і поглибити знання, навчити творчо працювати з літературою, виробити вміння аналізувати процеси і події, розвивати здатність до самостійних суджень, висловлювати і відстоювати свої погляди, навчити готувати реферати, повідомлення з окремих питань, виступати з ними на заняттях. Студенти в процесі роботи повинні перевіряти свої знання, з'ясувати, чи вірно вони розуміють матеріал, який вивчають. Значні можливості для самостійного усвідомлення теми, аналізу проблемних ситуацій, формування особистого ставлення до обговорюваного питання дають семінари-диспути. Практичні заняття сприяють рішенню пізнавальних завдань, розглядають результати виконання практичних вправ, пов'язаних зі змістом дисципліни.

Готуватись до практичних занять бажано у наступному порядку:

1. Ознайомитися з темою, планом заняття, рекомендованою літературою, прочитати конспект лекції і усвідомити матеріал даної теми.
2. Вивчити навчальний матеріал, підібрати додаткову літературу.
3. Скласти план виступу або тези з кожного питання заняття, що дуже важливо для систематизації і засвоєння знань, чіткого та послідовного виступу. Рекомендується вести словник специфічних термінів.
4. Систематично здійснювати самоконтроль повноти засвоєння матеріалу, даючи відповідь на запитання, які вміщені в підручниках в кінці кожного розділу, в методичних посібниках та рекомендаціях, а також виконуючи практичні вправи та навички, рекомендовані до засвоєння при вивченні певних тем. Самоконтроль здійснюється і в бесідах з певних питань з іншими студентами. Якщо виявляються прогалини в знаннях, уміннях, слід ще раз звернутися до навчальної літератури, незрозумілі питання з'ясувати з викладачем.

Виступ на занятті повинен бути розгорнутий, переконливий, доказовий і аргументований, повинен розкривати суть питання, його значимість,

супроводжуватись висновками, порівняннями, узагальненнями. Студенти повинні бути готові доповнити виступи товаришів, прорецензувати їх, висловити свою точку зору і обґрунтувати її. По ходу заняття необхідно робити короткі записи щодо уточнення, доповнення запитань. Семінар чи практичне заняття передбачають участь кожного студента в його підготовці і проведенні з оцінкою по всіх темах, що вивчаються.

ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Викладачем дисципліни подається перелік тем семінарських занять та практичні завдання для виконання, які здобувачі повинні підготувати, спираючись на лекційний матеріал. Здобувачам пропонується самостійно опрацювати та поглибити знання з наступних тем, зробити конспект, виконати завдання, які перевірятимуться викладачем за даними темами на практичних заняттях.

Підготовка до семінарських занять порівняно до інших практичних занять є більш складною. Це, перш за все, пов'язано з необхідністю самостійного вибору та опрацювання літератури, її аналізом, міркуванням над структурою виступу на семінарі.

Для виступу з повідомленням, доповіддю, рефератом необхідно скласти план, тези чи текст виступу. Тому доцільно починати підготовку до семінару відразу після отримання теми виступу.

Заняття № 1

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Контрольні запитання до теми

1. Наука і її підстави. Відмітні ознаки науки. Поняття наукових революцій.
2. Типи наукової раціональності. Структура наукового знання. Здоровий глузд і теоретичне знання.
3. Експеримент і теорія. Теоретичний і емпіричний рівень наукового знання.
4. Емпіричні та теоретичні об'єкти. Фундаментальне й прикладне наукове знання.

Список рекомендованої літератури

1. Історичне значення психологічної кризи. Методологічне дослідження. Л. Виготський – Психологія і суспільство, 2023 – pis.wunu.edu.ua

2. Кононенко О. І. Диверсифікаційний підхід вивчення психологічної складової як умова цілісної професійної підготовки соціальних працівників. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Центрально-український державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький. 24.02.2023. – С. 15–17.
3. Кононенко О. І. Праксіологічний підхід в системі забезпечення якості психологічної освіти / Психолого-педагогічні координати розвитку особистості : зб. наук. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 червня 2023 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2023. С. 121–124.
4. Максименко С. Д., Касинець М. М. Методологія і метод як евристична функція психогенетичного потенціалу особистості / Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27–28 квітня 2023 року: Зб. Матеріалів // За ред. В. Г. Панка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 613 с.
5. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.-метод. посіб. / О. Л. Туриніна. — Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. – 206 с. – Бібліогр.: С. 199–205.
6. Методологеми психології [Текст] : монографія / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2013. – 221, [3] с.
7. Сватенкова Т. І., Тимошенко О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 143 с.
8. Фурман А. В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології : монографія / А. В. Фурман. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 215 с.

Заняття № 2

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Контрольні запитання до теми

1. Психологічні факти, закони, теорії, методи, категорії, принципи та методологічні проблеми як основні складові системи наукових суджень у психології.
2. Закономірності розвитку психологічної науки. Місце і роль психології в системі наукового знання.

3. Міждисциплінарні зв'язки психології з іншими галузями знань та внутрішні фактори її еволюції. Специфіка предмета психології.
4. Структура сучасної психології.
5. Методологічна криза основ психології 19, 20 ст. Течії і напрямки психології. Наукові школи як форма організації науки. Психоаналітична традиція.
6. Методи добування та інтерпретації психологічних знань.

Список рекомендованої літератури

1. Історичне значення психологічної кризи. Методологічне дослідження. Л. Виготський – Психологія і суспільство, 2023 – pis.wunu.edu.ua
2. Кононенко О. І. Диверсифікаційний підхід вивчення психологічної складової як умова цілісної професійної підготовки соціальних працівників. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Центрально-український державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький. 24.02.2023. – С. 15–17.
3. Кононенко О. І. Праксіологічний підхід в системі забезпечення якості психологічної освіти/ Психолого-педагогічні координати розвитку особистості : зб. наук. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 червня 2023 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2023. С. 121–124.
4. Максименко С. Д., Касинець М. М. Методологія і метод як евристична функція психогенетичного потенціалу особистості/ Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27–28 квітня 2023 року: Зб. Матеріалів // За ред. В.Г. Панка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 613 с.
5. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.- метод. посіб. / О. Л. Туриніна. — Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. – 206 с. – Бібліогр.: С. 199–205.
6. Методологеми психології [Текст] : монографія / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2013. – 221, [3] с.
7. Сватенкова Т. І., Тимошенко О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 143 с.
8. Фурман А. В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології : монографія / А. В. Фурман. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 215 с.

Заняття № 3

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Контрольні запитання до теми

1. Принцип детермінізму як причинної зумовленості поведінки. Історичні особливості розробки принципу детермінізму в науці; рівні детермінації.
2. Принцип відображення. Принцип єдності психіки та діяльності.
3. Принцип системності. Цілісний, інтегральний підхід до тлумачення психічного.
4. Системна детермінація людської поведінки. Принцип розвитку. Розвиток психіки в філогенезі, онтогенезі.
5. Розвиток психіки і розвиток особистості.

Список рекомендованої літератури

1. Історичне значення психологічної кризи. Методологічне дослідження. Л. Виготський – Психологія і суспільство, 2023 – pis.wunu.edu.ua
2. Кононенко О. І. Диверсифікаційний підхід вивчення психологічної складової як умова цілісної професійної підготовки соціальних працівників. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький. 24.02.2023. – С. 15–17.
3. Кононенко О. І. Праксіологічний підхід в системі забезпечення якості психологічної освіти/ Психолого-педагогічні координати розвитку особистості : зб. наук. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 червня 2023 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2023. С. 121–124
4. Максименко С. Д., Касинець М. М. Методологія і метод як евристична функція психогенетичного потенціалу особистості/ Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27–28 квітня 2023 року: Зб. Матеріалів // За ред. В.Г. Панка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 613 с.
5. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.-метод. посіб. / О. Л. Туриніна. — Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. – 206 с. – Бібліогр.: с. 199–205.
6. Методологеми психології [Текст] : монографія / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2013. – 221, [3] с.

7. Сватенкова Т. І., Тимошенко О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 143 с.
8. Фурман А. В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології : монографія / А. В. Фурман. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 215 с.

Заняття № 4

КЛАСИЧНА, НЕКЛАСИЧНА І ПОСТНЕКЛАСИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Контрольні запитання до теми

1. Парадигма і умови прийняття нових парадигм науковим співтовариством за Т. Куном.
2. Ознаки природничої парадигми. Гуманітарна парадигма в психології. Методологічний плюралізм і предмет психології.
3. Методологія науки і методологія дослідження. Поняття методу і визначення методології.
4. Поняття методу в науці: науковий підхід, методологічний принцип, дослідницький метод, конкретна методика.
5. Розрізнення пояснювальної та описової психології.

Список рекомендованої літератури

1. Історичне значення психологічної кризи. Методологічне дослідження. Л. Виготський – Психологія і суспільство, 2023 – pis.wunu.edu.ua
2. Кононенко О. І. Диверсифікаційний підхід вивчення психологічної складової як умова цілісної професійної підготовки соціальних працівників. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Центрально-український державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький. 24.02.2023. – С. 15–17.
3. Кононенко О. І. Праксіологічний підхід в системі забезпечення якості психологічної освіти / Психолого-педагогічні координати розвитку особистості : зб. наук. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 червня 2023 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2023. С. 121–124.
4. Максименко С. Д., Касинець М. М. Методологія і метод як евристична функція психогенетичного потенціалу особистості/ Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): матеріали

науково- практичної конференції з міжнародною участю 27–28 квітня 2023 року: Зб. Матеріалів // За ред. В. Г. Панка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 613 с.

5. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.- метод. посіб. / О. Л. Туриніна. — Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. – 206 с. – Бібліогр.: с. 199–205.
6. Методологеми психології [Текст] : монографія / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2013. – 221, [3] с.
7. Сватенкова Т. І., Тимошенко О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 143 с.
8. Фурман А. В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології : монографія / А. В. Фурман. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 215 с.

Заняття № 5

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Контрольні запитання до теми

1. Категорія свідомості та психогностична проблема. Історія дослідження проблеми свідомості в зарубіжній та вітчизняній науці.
2. Виникнення психофізичної проблеми. Підходи до вирішення психофізичної проблеми: теорія психофізичної взаємодії, психофізичний паралелізм.
3. Психологічні аспекти дослідження індивідуальної діяльності. Проблема спільної діяльності.
4. Проблема спілкування. Спілкування як базова категорія в психології. Функції і структура спілкування. Особливості перебігу психічних процесів в умовах спілкування.
5. Категорія мотиву та психомотиваційна проблема.
6. Категорія особистості та психосоціальна проблема. Спрямованість особистості. Перспективи розвитку психологічної науки.

Список рекомендованої літератури

1. Історичне значення психологічної кризи. Методологічне дослідження. Л. Виготський – Психологія і суспільство, 2023 – pis.wunu.edu.ua
2. Кононенко О. І. Диверсифікаційний підхід вивчення психологічної складової як умова цілісної професійної підготовки соціальних працівників. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика: Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Центрально-український державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький. 24.02.2023. – С. 15–17.

3. Кононенко О. І. Праксіологічний підхід в системі забезпечення якості психологічної освіти/ Психолого-педагогічні координати розвитку особистості : зб. наук. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 червня 2023 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2023. С. 121–124
4. Максименко С. Д., Касинець М. М. Методологія і метод як евристична функція психогенетичного потенціалу особистості/ Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27–28 квітня 2023 року: Зб. Матеріалів // За ред. В. Г. Панка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 613 с.
5. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.-метод. посіб. / О. Л. Туриніна. – Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. – 206 с. – Бібліогр.: С. 199–205.
6. Методологеми психології [Текст] : монографія / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2013. – 221, [3] с.
7. Сватенкова Т. І., Тимошенко О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 143 с.
8. Фурман А. В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології : монографія / А. В. Фурман. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 215 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗДОБУВАЧАМ ПІД ЧАС САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Загальний опис самостійної роботи

При вивченні дисципліни студент повинен ознайомитися з навчальною програмою дисципліни, її структурою, формами і методами навчання, видами та методами контролю знань.

Самостійна робота – головний спосіб вивчення дисципліни, органічна частина навчального процесу. Вона допомагає глибоко засвоїти матеріал, закріпити знання, поглибити вміння та навички в пізнавальній діяльності, творчо мислити; виховує організованість і дисциплінованість, активність та ініціативу, настирливість у досягненні мети; сприяє виробленню власних прийомів і методів пізнання, вчить раціонально організовувати та контролювати робочий час.

Результативність самостійної роботи визначається плануванням і організацією, високою культурою розумової праці, навчально-методичним керівництвом з боку викладача. При вивченні дисципліни необхідно ознайомитися з основними розділами, темами, питаннями та рекомендованою літературою. Програма дисципліни є джерелом самоконтролю, особливо при підготовці до заліку.

Перелік завдань для самостійної роботи

1. Співвідношення методології і психології (есе).
2. Специфіка методології і психології (презентація).
3. Методологічні принципи в сучасній психології (презентація).
4. Методологічні проблеми та категорії в психології (реферат).
5. Структура та функції методології (глосарій, кросворд).

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЗДОБУВАЧАМ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ

Реферат – короткий виклад (огляд) змісту однієї або декількох наукових робіт або книг з певної тематики. У рефераті повинно бути якнайповніше розкрито зміст теми, основні теоретичні та фактичні відомості. Розширений або зведений (за декількома джерелами, оглядовий) реферат містить відомості про певну кількість робіт з одної теми, викладені у вигляді добре структурованого тексту.

Реферат – перший ступінь на шляху освоєння навиків проведення науково-дослідної роботи, оскільки він є однією з початкових форм подання наукових результатів письмово. Це робота теоретичного характеру із джерелами інформації з аналізу, порівнянню і узагальненню даних, одержаних іншими дослідниками обраної теми. Важливо, що в процесі написання реферату формується власний погляд на проблему.

Оформлення та структура реферату

Оптимальним вважається обсяг реферату у 10-15 сторінок друкарського тексту. Формат паперу – А4. Поля: ліворуч – 3 см., справа – 1,5 см., зверху – 2,0 см., знизу – 2,0 см. Шрифт – *Times New Roman*. Кегль (розмір шрифту) – 14. Абзац 1,25 см., міжрядковий інтервал – 1,5.

Реферат повинен мати титульний аркуш, зміст, вступ, основну частину, висновок та список використаної літератури, який розміщується на останній сторінці реферату.

Критерії оцінки реферату

Реферати в рамках навчального процесу оцінюються за наступними головними критеріями:

- уміння підібрати наукову літературу по темі;
- інформаційна насиченість, новизна, оригінальність викладу питань;
- простота і дохідливість викладу;
- структурна організованість, логічність, граматична правильність і стилістична виразність;
- переконливість, аргументованість, практична значущість і теоретична обґрунтованість пропозицій і висновків, зроблених в рефераті.

Теми рефератів

1. Експеримент і теорія. Теоретичний і емпіричний рівень наукового знання.
2. Фундаментальне й прикладне наукове знання. Зміна наукових парадигм і теоретичне знання.
3. Ознаки природничої парадигми. Гуманітарна парадигма в психології.
4. Методологічний плюралізм і предмет психології.
5. Причини зацікавленості психології в методології.
6. Поняття методу в науці: науковий підхід, методологічний принцип, дослідницький метод, конкретна методика.
7. Побудова мети та гіпотез.
8. Предмет теоретичної психології. Функції теоретичного знання.
9. Типи психологічних теорій. Теорія як методологічна підстава наукового дослідження.
10. Класична методологія і її роль у розвитку психологічних теорій.
11. Постнекласична методологія й сучасні психологічні теорії.
12. Характеристика «несистемних» теорій: холізм, елементаризм, еkleктизм, редукціонізм, зовнішній методологізм.
13. Значення психології для методологічного знання.
14. Міждисциплінарні зв'язки психології з іншими галузями знань та внутрішні фактори її еволюції.
15. Специфіка предмету психології. Структура сучасної психології. Закони психології та їх методологічна функція.
16. Методологічна криза основ психології 19, 20 ст.
17. Течії і напрямки психології. Наукові школи як форма організації науки.
18. Психоаналітична традиція. Біхевіоризм.
19. Гуманістична психологія. Когнітивна психологія.
20. Гештальтпсихологія. Теоретико-методологічний аналіз психологічної практики.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЗДОБУВАЧАМ ДО НАПИСАННЯ ЕСЕ

Написання есе (творів) – одне із найважчих завдань, оскільки мова йде про текст-міркування, де потрібно пред'явити всі аргументи і контраргументи і висловити свою думку, причому так, щоб усім було зрозуміло. Сучасний динамічний і багатовекторний час стимулює привнесення у практику навчання нових форм і методів навчання, які у першу чергу спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності, підвищення інтересу до предмета, розвиток творчого потенціалу особистостей і продуктивного, критичного їхнього мислення.

Від традиційного реферату есе перейняло краще: визначення мети, завдання роботи, структурованість, послідовність викладення теоретичного обґрунтування та практичних аргументів, критерії оцінки роботи (певні шаблони-орієнтири) тощо. Застосування есе сприяє більш чіткому й грамотному формулюванню думок, допомагає розташовувати ці думки в логічній послідовності, припускає вільне володіння мовою термінів і понять, розкриває глибину й широту навчального матеріалу, вчить використати приклади, цитати, необхідні аргументи за відповідною темою. Незважаючи на те, що есе – це творча робота, воно має чітку структуру, єдину для всіх текстів.

Перевіряючи, як студент впорався із завданням, викладач неодмінно звертає увагу на наявність актуальності, тез та іншого, розташованих в певному порядку. Структура твору передбачає висунення на початку певної тези, а після її доказ аргументами у вигляді логічних викладок, цитат або викладу відповідних фактів.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ З ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ»

При вивченні навчальної дисципліни здійснюється поточний та підсумковий контроль.

Поточний контроль проводиться з метою визначення рівня підготовленості здобувача з певних тем, розділів робочої навчальної програми, якості виконання конкретних завдань та здійснюється впродовж семестру під час проведення аудиторних занять (лекції, практичні заняття) та при виконанні самостійної роботи.

Об'єктом поточного оцінювання є:

- програмний матеріал, який викладається на лекціях;
- питання і проблеми, що розглядаються та обговорюються на практичних заняттях;

- програмний матеріал для самостійного вивчення, який передбачений робочою програмою та включає складання есе, глосарію, реферату та підготовку презентацій.

Форма підсумкового контролю – іспит. Загальна підсумкова оцінка (сума балів) складається з оцінки поточного контролю результатів навчання впродовж семестру та оцінки результатів навчання при проведенні контрольних заходів під час підсумкового контролю (іспит).

Схема розподілу балів:

Максимальна кількість балів за поточний контроль – 60. Максимальна кількість балів за підсумковий контроль – 40.

Критерії оцінювання поточного контролю: оцінюються знання, які виявив здобувач при роботі на семінарських заняттях та при виконанні самостійної роботи.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Поточний та періодичний контроль					Сума балів	
Змістовий модуль № 1			Змістовий модуль № 2		Підсумковий контроль	100
T1	T2	T3	T4	T5		
12	12	12	12	12	40	100
36			24			

Оцінювання знань (розподіл балів) здобувачів

Метод	Форма	Бали	Максимум
Поточний контроль	Робота на практичних заняттях	7 балів	35
Самостійне завдання	Презентація Реферат Глосарій Есе	5 балів	25
Підсумковий контроль (Іспит)			40
Разом за дисципліну			100

Самостійна робота здобувачів

Форми	Методи контролю	Строки здачі завдань
Підготовка презентації	<u>Презентація</u>	<i>Тему та строк виконання обговорює з викладачем</i>
Складання реферату	<u>Реферат</u>	
Складання глосарію	<u>Глосарій</u>	
Підготовка есе	<u>Есе</u>	

Критерії оцінювання самостійної роботи

Вид	Максим. к-сть балів	Критерії оцінювання навчальних досягнень
Презентація	5	Відповідність змісту доповіді здобувача та/або оригінальність візуального представлення відповідному навчальному матеріалу
Реферат	5	Здатність здійснювати узагальнення на основі опрацювання теоретичного матеріалу та відсутність помилок при оформленні цитування й посилань на джерела
Глосарій	5	Вміння студента стисло визначати ключові позиції, які викладені автором; продемонструвати дотримання лексичних, фразеологічних, граматичних і стилістичних норм української літературної мови
Есе	5	Здатність продемонструвати розвиток власної думки, зосереджений на обговорюваній проблемі висловлювання; продемонструвати дотримання лексичних, фразеологічних, граматичних і стилістичних норм української літературної мови

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90–100	A	Відмінно	Зараховано
85–89	B	Дуже добре	
75–84	C	Добре	
70–74	D	Задовільно	
60–69	E	Допустимо	
35–59	FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	Не зараховано з можливістю повторного складання
0–34	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Сутність методології та її принципи.
2. Історичні етапи розвитку методології.
3. Фундаментальна методологія. Загальнонаукова методологія. Конкретно наукова методологія.
4. Рівні методологічного аналізу.
5. Наука як сфера людської діяльності і система знань.
6. Наукове пізнання та його специфіка. Функції науки.
7. Критерії науковості, структура наукового пізнання.
8. Психологічна наука як об'єкт методологічного аналізу.
9. Предмет, об'єкт, завдання психології, її місце в системі наук.
10. Методологічні основи становлення предмету психології.
11. Базові категорії психології: стисла характеристика.
12. Еволюція предмету психології в історії психології.
13. Еволюція методів наукового дослідження в історії психології.
14. Основні етапи розвитку наукової психології.
15. Ідеологеми класичних і некласичних напрямів психології.
16. Методологічні орієнтації та методологічні тенденції у психології.
17. Характеристика методологічного монізму, лібералізму, нігілізму і плюралізму.
18. Типи раціональності в класичній, некласичній та посткласичній психології.
19. Сутнісна специфіка методології психологічних досліджень.
20. Методологія як форма мислення і діяльності.
21. Парадигмальне розуміння методології.
22. Характеристика явища феноменологічного зсуву в сучасній науці.
23. Методологічні проблеми розуміння та пояснення у психології.
24. Характеристика принципів конкретизації природничо-наукової парадигми.
25. Характеристика принципів конкретизації гуманістичної парадигми.
26. Характеристика принципів конкретизації вітакультурної парадигми.
27. Характеристика основних парадигмальних орієнтацій сучасної психології.
28. Методологічні засади духовної парадигми психології та її основні твердження.
29. Соціальні, моральні та духовні проблеми діяльності практичного психолога.
30. Методологічні чинники вирішення «етичного парадоксу» психології.
31. Поняття: «метод», «методологія», «методика».
32. Класифікація методів наукового дослідження.
33. Методологія наукового дослідження. Етапи, парадигма, структура, принципи наукового дослідження.

34. Основні парадигми психології.
35. Основні парадигми психології.
36. Характеристика першого етапу наукового дослідження.
37. Теоретичний аналіз наукової проблеми.
38. Теоретичні та емпіричні гіпотези наукового дослідження.
39. Характеристика другого етапу наукового дослідження.
40. Характеристика третього етапу наукового дослідження.
41. Міжнародний етичний кодекс психолога як методологічна основа психологічного дослідження.
42. Спостереження як метод психологічного дослідження. Критерії класифікації видів спостереження.
43. Експеримент як метод психологічного дослідження.
44. Види та особливості викладу результатів наукових досліджень у кваліфікаційних роботах з психології.
45. Методологічні основи психологічної діагностики.
46. Методологічні основи психологічної корекції та психотерапії.
47. Методологічна специфіка дослідження психіки. Психіка як предмет системного дослідження.
48. Методологічна специфіка дослідження особистості у психології.
49. Методологічні основи теорій особистості у психології.
50. Постановка проблеми діяльності у психології.
51. Діяльність як базова категорія психології.
52. Сутність проблеми спілкування у психології.
53. Проблема біологічного (природного) і соціального (набутого) у сучасній психологічній науці.
54. Методологія практичної психології: основні парадигми.
55. Проблема психологічної допомоги. Її понятійний апарат.
56. Постановка проблеми кризи у психології.
57. Шляхи подолання методологічної кризи у психології.
58. Специфіка дослідження спілкування у психології.
59. Правове регулювання психологічних досліджень.
60. Поняття актуальності дослідження та парадигма невизначеності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

Основна

1. Історичне значення психологічної кризи. Методологічне дослідження. Л., Виготський – Психологія і суспільство, 2023 – pis.wunu.edu.ua
2. Кононенко О. І. Диверсифікаційний підхід вивчення психологічної складової як умова цілісної професійної підготовки соціальних працівників. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Центрально-український державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький. 24.02.2023. – С. 15–17.
3. Кононенко О. І. Праксіологічний підхід в системі забезпечення якості психологічної освіти/ Психолого-педагогічні координати розвитку особистості : зб. наук. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 червня 2023 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2023. С. 121–124
4. Максименко С. Д., Касинець М. М. Методологія і метод як евристична функція психогенетичного потенціалу особистості/ Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27–28 квітня 2023 року: Зб. Матеріалів // За ред. В. Г. Панка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 613 с.
5. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.-метод. посіб. / О. Л. Туриніна. – Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. – 206 с. – Бібліогр.: С. 199–205.
6. Методологеми психології [Текст] : монографія / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2013. – 221, [3] с.
7. Сватенкова Т. І., Тимошенко О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 143 с.
8. Фурман А. В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології : монографія / А. В. Фурман. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 215 с.

Додаткова

1. Кононенко О. І. Специфіка сучасних психологічних методів та організації дослідження перфекціонізму особистості / Психологія та соціальна робота. Том 1(51) 2020. – С. 125–136.
2. Oksana Kononenko, Ihor Popovych, Anatoliy Kononenko, Viktoriia Stynska, Oleksandra Kachmar, Liubov Prokopiv, Halyna Katolyk Research of the factor structure of the model of world view settings at a young age. Revista

Inclusiones/Volumen 7 – Número 3 – Julio/Septiembre 2020. – pp. 98–116 (Web of Science)\

3. Максименко С. Д. Забезпечення ментального здоров'я особистості в умовах вищої школи / С. Д. Максименко, С. П. Яланська // Психолого-педагогічні координати розвитку особистості : зб. наук. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 червня 2023 р. – Полтава : Нац. ун-т ім. Юрія Кондратюка, 2023. – С. 3–6.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова <http://lib.onu.edu.ua/>
2. Науковий журнал «Психологія та соціальна робота»
<http://lib.onu.edu.ua/psychologyua>
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського <http://nbuv.gov.ua>
4. Національна психологічна асоціація <https://www.npa-ua.org/>
5. Українська психологічна асоціація <https://www.upa.guru>
6. World Health Organization <https://www.who.int/home>
7. American Psychological Association (APA) <https://www.apa.org/>

Навчальне видання

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до самостійної роботи
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія

Електронне практичне видання

Укладачі:

Кононенко Оксана Іванівна

Полещук Лілія Василівна

В авторській редакції

Затвердж. авт. 03.05.2025. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним забезпеченням
для читання файлів формату PDF.
Обсяг 1,1 МБ. Зам. № 2940.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
вул. Університетська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua